

YUNUS EMRE'NİN DERVİŞ ALGISI

BEKİR ÇINAR*

SERCAN DEMİRGÜNEŞ**

Özet

Bu çalışmada Yunus Emre'nin derviş algısı açıklanacaktır. Yunus Emre XIII. Asırda Orta Anadolu'da yaşayan, Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Onun şahsiyetini yoğuran en önemli unsur da tasavvufi hayattır. Yunus'un dünyasını "Allah aşkı, tevhit düşüncesi, ahlâk ve gelenek" gibi dört önemli kavram oluşturur. Yunus Emre'nin idealize ettiği tip, "insan-ı kâmil" tipidir. Yunus'a göre eşya, tek ve mutlak varlık olan Tanrı'dan zuhur etmiştir. Tanrı'dan zuhur eden eşya yine geldiği âleme, yani Hakk'a dönecektir. Eşyanın, kendisine ait müstakil bir vücudu yoktur. Vücut tektir ve o da Tanrı'ya aittir. Çalışmamızda Yunus'un dervişle ilgili çok sayıda şiirinin olduğu tespit edilmiştir. Bu şiirlerden doğrudan derviş olma isteği, dervişin vasıfları, derviş olan kişide bulunması ve bulunmaması gereken özellikler, dervişlerin hor görmenin mahsurları, dervişlerin sohbeti vb. hususlarda yazdığı tam şiirler öncelikli olarak incelenmiştir. Önce derviş kelimesi hakkında bilgi verilmiş, kelimenin çeşitli dillerde anlamları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Yunus'un derviş algısı kendi şiirlerinden hareketle işlenmiştir. Yunus'a göre derviş *şeriat*, *tarikât*, *marifet*, *hakikat* makamlarını yaşmalıdır. Yunus Emre'nin bütün beyitlerinde doğrudan derviş anlattığı altı şiiri vardır. Ancak bazı şiirler içinde derviş kelimesinin geçtiği beyitler de vardır. Öncelikle dervişin anlatıldığı tam şiirler dikkate alınarak Yunus'un derviş telakkisi incelenmiş; zaman zaman farklı şiirlerden de örnek verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, klasik Türk edebiyatı, derviş, alp

YUNUS EMRE'S PERCEPTION OF THE DERVISH

Abstract

This study explores Yunus Emre's conception of the dervish. Yunus Emre was a 13th-century Turkish-Islamic mystic who lived in Central Anatolia. The most significant factor that shaped his persona was the Sufi way of life. His worldview is constituted by four principal concepts: 'the love of God, the notion of tawhid, morality, and tradition'. The ideal type that Yunus Emre aspired to is the 'perfect human'. According to Yunus, all beings emanate from God, the one and absolute existence. These beings, having emanated from God, will ultimately return to their origin, that is, to the Divine. Beings do not possess an independent existence of their own. Existence is one and belongs solely to God. Our research has identified that Yunus wrote a considerable number of poems concerning the dervish. We have primarily analyzed complete poems that directly address themes such as the aspiration to become a dervish, the attributes of a dervish, desirable and undesirable traits in a dervish, the harm of looking down upon dervishes, and the spiritual discourse among dervishes. First, information regarding the etymology of the word "dervish" is provided, discussing its meanings in various languages. Subsequently, Yunus's perception of the dervish is elaborated based

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Niğde, e-posta: bcinar67@gmail.com ORCID: 0000-0002-5365-4839

** Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: sdemirgunes@gmail.com ORCID: 0000-0002-5695-5071

on his own poetry. According to Yunus, a dervish must progress through the stations of sharia, tariqa, marifah, and haqiqah. Yunus Emre has six poems entirely dedicated to describing the dervish. Additionally, there are verses containing the word "dervish" within other poems. This study first investigates Yunus's understanding of the dervish by focusing on those complete poems, supplementing the analysis with examples from other poems when necessary.

Keywords: Yunus Emre, classical Turkish literature, dervish, alp

Giriş

Derviş, Farsça kökenli bir sözcük olup, sözlük ve kaynaklarda, fakir adam, yoksul, dilenci (Redhouse, 2006, s. 898); Allah için alçak gönüllüğü ve fıkârâlığı kabul eden veya bir tarîkate bağlı bulunan kimse, fakir ve ihtiyaçlı kimse (Devellioğlu, 1996, s.177); fakir ve muhtaç âdem, taraf-ı aliyyeden birinin şeyhine intisabla ziy-i mahsusa girerek hankâhda hizmet ve çile ve riyazetle iştilal eden âdem (Şemsettin Sami, 2006, s. 607); sûfi, mutasavvıf, fakir, mürid, münsib (Uludağ, 1991, s.136); Allah aşkı için dünya ve dünya nimetlerine yüz çevirip fukaralığı ve alçakgönüllülüğü seçen bir şeyh veya mürşidin kılavuzluğunda tarikat kurallarına göre eğitilen kişi (Zavotçu, 2013, s. 192) şeklinde tanımlanmaktadır. İskender Pala (2002, s. 104), “Kelimenin asıl anlamı Allah yolunda alçak gönüllüğü fakirliği kabul eden kimse” olarak tanımlamakta ve dervişlerin manevi yüceliklerinin daima imrenilecek durumda olup, feragat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınmaktadır. Dervişin bu özellikleri, klasik Türk şiirinde âşığın özelliklerine çok benzediği belirtilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde ise (2005, s. 509); “*Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alperen*” şeklinde tanımlanmaktadır.

“Derviş kelimesinin hangi kökten geldiği kesin olarak bilinmediğinden bu konuda birçok görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre kelime ‘kapı önü’ anlamına gelen *der-pîşt*ten gelmiştir. Sık sık kapıların önlerinde görüldükleri için dilencilere bu ad verilmiştir. Diğer bir görüşe göre ‘asılmak’ anlamındaki *der-âvîhten* masdarının şimdiki zaman kökü olan *der-âviz* kelimesinden elde edilmiştir. Başka bir görüşe göre ise kelimenin aslı, ‘aramak ve dilenmek’ anlamındaki *der-yûzîden* mastarının şimdiki zaman kökü olan *der-yûzdür*. Ancak dilencilikle ilgili olan yukarıdaki mânaları sûfilere yakıştırmak istemeyenler, bu kelimeyi ‘inci gibi’ anlamına gelen *dür-vîş* şeklinde telaffuz etmeyi tercih etmişlerdir Derviş kelimesinin köküyle ilgili görüşler birtakım yakıştırmalar ihtiva etmekle birlikte kelimenin eskiden beri ‘yoksul ve dilenci’ anlamında kullanılmış olduğu kesindir.” (Yazıcı, 1994, c. IX, s. 188).

Başka bir görüşe göre derviş, “kapı kapı dolaşan, dilenen, sadaka toplayan kimse” gibi daha dar bir mana ifade eder ve Arapçada “fakir” sözcüğünün mukabili olarak kullanılır (Macdonald, 1963, s. 35). Başlangıçta fakir gibi derviş kelimesi de hem yoksul kişi, hem de zengin bile olsa her yönden Allah’a muhtaç olduğunun şuuruna sahip sufi anlamında kullanılmıştır. Sufiler her iki anlamdaki dervişliğe büyük önem vermişlerdir. Bu dönemde dervişlik birinci anlamıyla yoksulluk ve gönül

zenginliğini, ikinci anlamıyla fâni olmayı ifade etmektedir. (Yazıcı, 1994, c. IX, s. 188).¹

Yunus Emre Dîvânı'nda derviş kelimesiyle ilgili bazı kelimeler de vardır: Mesela *işret* derviş meclisi, *hırka-pûş* hırka giyen derviş, *Mecnûn* tasavvufi edebiyatımızda cezbeğe girmiş bir derviş, *mürted* yoldan çıkan derviş, *şey'en-li'llah* dervişlerin ve dilencilerin bir şey isteyecekleri vakit söyledikleri söz, *tekye* dervişlerin zikir veya ibâdet için toplandıkları mekân, *Üveysî* halli derviş, *yâ Hû* derviş selâmı veya niyâzı vb. kelimeler, Yunus'un dervişle ilgili kullandığı kelimelerdir.

Bilindiği üzere Türk kültüründe derviş tipi yanında, “Türk destanlarında ve halk hikâyelerinde, gerek İslamiyet öncesi gerek İslamiyet sonrası bazı tipler vardır. Bunlar arasında en yaygın olanı tip “*alp/alperen*” tipidir. “Alp” ve “alperen” kavramları, Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinde açık bir şekilde anlatılmıştır. Âşık Paşa, alpler ile alperenlerin ahvalini birlikte anlatmış, ona göre “alp” dünyada; “alperen” de dinde alptir. (Yavuz, 2000, s. 549-578). Bazı görüşe görüşe göre de, “Alp ve alperen kelimeleri aynı tip için kullanılır. Adlandırmadaki bu çeşitlilik, bir bölünmüşlüğü simgelemez; bu ayırım M. Fuat Köprülü'den bugüne araştırmacılarca kabul gören ‘İslam öncesi ve İslam sonrası’ destan tasniflerinden kaynaklanmaktadır.” (Çobanoğlu, 2011, s. 101). Türk epik destanlarının “prototipi” olan “Oğuz Kağan, alp tipinin zirveye ulaşmış ve İslamiyet tesiriyle teşekkül eden Türk destanlarının belirgin tipi olarak görülen alp-erenle büyük oranda ortak vasıflara sahip olan bir temsilcisidir.” (Aça, 2000, s. 13). Alp ve alperen adlandırmasına birçok araştırmacı şu şekilde yapmıştır: Alp tipi, İslamiyet öncesi destanlarda yer alan kahramana verilen addır. Alp tipi İslamiyet sonrası destanlarda alperen olarak anılmıştır. Alp kahraman, yiğit, cesur anlamlarında kullanılan bir sözcüktür (Yardımcı, 2007, s. 50).

Mehmet Kaplan (1987, s. 463), Türk edebiyatında alp tipinin en yüksek örneğine Oğuz Kağan Destanı'nda rastlandığını, Dede Korkut Kitabı'nda da bu tipin başka örneklerinin olduğunu belirtmektedir. Yine bir başka eserinde Kaplan'a (2007, s. 101-118) göre, “Türklerin Müslüman olmalarından sonra, cihangirlik ihtirası, dini yayma göreviyle birleşmiş ve ‘alp tipi’, ‘gazi tipi’ne dönmüştür. Alplere akıl verenler de ‘veli’ tipine dönmüştür. Manevi gücü temsil eden veli tipi, alp tipinin aşırılıklarını törpüler; ancak savaşçı ruh, uyum sağlayarak Tanrı'nın emirlerini yerine getiren bir kahraman, ‘gazi’ olur.” Ahmet Caferoğlu (1968, s. 12) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* adlı eserinde, “alp” kelimesine *yiğit, cesur, şiddetli, güç, zor, müşkül* anlamlarını vermiştir. *Türkçe Sözlük*'te ise (2005, s. 509) “derviş” kelimesine “alperen” anlamı da verilmektedir.

¹ “Derviş” kelimesinin çeşitli şairlerde farklı kullanımları için bakınız: (Teymur, 2009).

İslamiyet öncesi dönemde “alp”, İslâmî dönemde “alperen” olarak da kullanılan bu tipin tekke ve tasavvuf edebiyatında “derviş” tipine dönüp dönmediği başka bir araştırma konusudur. Zira bu çalışmanın amacı, bir tip-karakter tartışması olmayıp, Yunus Emre’nin “derviş” tipini nasıl algıladığı, bu kelimeye ne anlamlar verdiği, dervişin nasıl olması gerektiği, kendini niçin derviş olarak nitelendirdiği vb. hususları, kendi şiirinden hareketle açıklamaktır. Çalışmamızda seçilen şiirler, Mustafa Tatçı’nın yayımladığı eserden (Tatçı 1990a ve Tatçı 1990b)’den alınarak yorumlanmıştır.

Yunus Emre’nin Şiirlerine Yansıyan Derviş Kimliği

Yunus Emre XIII. Asırda Orta Anadolu’da yaşayan, Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Onun şahsiyetini yoğuran en önemli unsur da tasavvufî hayattır. “Velayetnâme, Aziz Mahmud Hüdayî ve Vahib Ümmî’den derlenen menkıbeler, Yunus’un müritlik hayatının kırk yıl sürdüğünü, onun kırk yıl süresince tarikatın bütün aşamalarını tamamladığını, çok iyi yetişmiş bir dervişin her gittiği yere Tapduk’un öğretilerini yaydığını göstermektedir.” (Avşar, 2021, s. 12). Avşar, aynı kaynaktan Yunus’un özel görevi olan nitelikli bir derviş olduğunu, “*Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kıldı / Anın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.*” mısralarının, onun Mevlânâ’nın hem nazar himmetini aldığını hem de meclisinde bulunacak kadar özel bir konuma yükseldiğini belirtmektedir. Ayrıca Yunus; Geyikli Baba ve Seydi Balum’un nazar ve sohbetlerinden faydalanmıştır (Avşar, 2021, s. 13). Yunus’un dünyasını “Allah aşkı, tevhîd düşüncesi, ahlâk ve gelenek” gibi dört önemli kavram oluşturur. Yunus Emre’nin idealize ettiği tip, insân-ı kâmil tipidir. Yunus’a göre eşya, tek ve mutlak varlık olan Tanrı’dan zuhur etmiştir. Tanrı’dan zuhur eden eşya yine geldiği âleme, yani Hakk’a dönecektir. Eşyanın, kendisine ait müstakil bir vücûdu yoktur. Vücût tektir ve o da Tanrı’ya aittir (Tatçı, 1990b, s. 69). Yunus’a göre derviş, *şariat, tarikat, marifet, hakikat* makamlarını yaşamalıdır. Yunus’un Tapduk Emre dergâhındaki görevini tamamladıktan sonra kendi dergâhını kurup, tasavvuf mertebelerini tamamladığı anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’nin bütün beyitlerinde doğrudan dervîşi anlattığı altı tam şiiri vardır. Ancak Divan’da dervîş kelimesinin geçtiği çok sayıda beyit bulmak mümkündür. Bu altı tam şiirden birincisi, “*dervîş olubilsem dervîş*” redifli olup, dervîş olma sevdasını anlatan şiiridir. Aşağıdaki şiirde Yunus Emre, Hakk’ı bulmak isteyenin Allah’ın verdiği mürşit ile nefisini dervîş eylemesi gerektiğini, nefis yolundan geçmeden aşk şarabının içilemeyeceğini, gönlünün kara olduğunu, Hakk’a yakın olup rahmetine dalmak istediğini, gönlünün sevdaya düşüp kararsız ve hata içinde olduğunu, dost yoluna düşüp dostun sohbetinde bulunmak istediğini, bir gün işinin tamam olup Hak’tan emin olmak için dervîş olabilme arzusunu dile getirmektedir:

123²

*Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefsini dervîş
Çalap bize mürşid virmiş dervîş olubilsem dervîş
Nefs yolundan geçemezsin 'ışk şarâbın içemezsin
Gönlüm kara açamazın dervîş olubilsem dervîş
Hakk'a yakın olam mı ki rahmetine talam mı ki
İremedin ölem mi ki dervîş olubilsem dervîş
Bu 'acâyib sevdâ düşdi gönlüm karâr kılmaz benüm
Bildüm işüm cümle hatâ dervîş olubilsem dervîş
Dosta bilişene irsem dostun yolına yürisem '
Ârıla nâmûsı kosam dervîş olubilsem dervîş
Bir gün işüm tamâm ola hep itdügüm gümân ola
Meger Hak'dan emân ola dervîş olubilsem dervîş
Eger virürlerse emân kullugum olmadı tamâm
İy bî-çâre Yûnus hemân dervîş olubilsem dervîş*

Yukarıda birinci şiirde dervîş olabilme arzusunu dile getiren Yunus, aşağıdaki 142'inci şiirde dervîş olan kişide bulunması gereken özellikleri belirtmektedir. Ona göre dervîş kişinin hayatında, tarikat yolunda namusu ve ârı olması, benlik davasından vazgeçip Allah korkusundan benzinin sararması, gözyaşının dinmemesi, her an dervîşin işinin âh ile zâr olması, kimseye hor bakmaması ve gönül yıkmaması, cehennemden korkmayıp huri ummaması, onun asıl arzusunun Hakk'ın didarı olduğu, hepsinden önemlisi dervîşin alçak gönüllü olup tarikata intisap ederek ona biat etmesi gerektiğini açıklamaktadır:

142

*Dervîş olan kişinin dirligi arı gerek
Yol içinde hem anun nâmûsı arı gerek
Geç benlik da 'vâsından söyle sözün hâsından
Ol Allah korkusundan benzi anun sarı gerek
Gitmeye bagrı başı dinmeye gözi yaşı
Her dem dervîşün işi âhıla zârı gerek
Kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl
Yitmiş iki milletde dervîşlik yarı gerek*

² İncelemeye alınan şiirler, Tatçı (1990a)'dan alınmıştır. Şiirlerin başında belirtilen rakamlar, bu eserde belirtilen şiir numarasını göstermektedir. Bundan sonraki şiirler aynı kaynaktan alındığından her bir şiir için kaynak belirtilmeyecektir.

*Korkmaya Tamu'sundan ummaya Hûrîsinden
Dâim anun maksûdı Hakk'un didârı gerek*

*Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus
Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek*

Yunus'a göre dervîşin gönü huzurludur ve Kaf'tan Kaf'a hükmeder. Onların acizliği, hakikatte bir sultanlıktır. Dervîşin hâlleri Hakk'a gider ve Arş'ta Veysel Karanî meşrepli dervîşlerin ayağını döndürmüştür. Dervîş, Hz. Peygamberin Miraç'ta göğe çıktığı görmüş, Arş'tan döndükten sonra ashâb-ı safâ gibi sırlarını dinlemiştir. Hz. Peygamber yere inip kapıya elini vurmuş, Fenafillah makamına eren dervîşe kimsin diye sormuştur. Hz. Peygamber içeri girdiğinde yârenler ayağa kalkmış; âşıklar, dervîşin visale erdiğine şahit olmuştur. Hz. Peygamber, ey Bâkî ve kâim olan Allah, bunlar nasıl bir kavimdir ki gönüllerini sır deryası kılmışsın demiştir. Yunus bu sorunun muhatabı olarak dervîşleri görerek o kavim benim demiştir. Yunus'a göre dervîşlik, bir sanat ve meslektir. Onun hırkası da meşedendir. Bu sebeple donunda çok canavarlar yürür. Şair bu beyitle dervîşliğin çok zor bir sanat olduğunu, nefisle mücadelenin canavarla mücadele etmek gibi gayret gerektirdiğini belirtmektedir. Bu sebeple dervîşliğin vasıflarını açıklamak çok zordur, onun vasıflarını ancak âşıklar anlatabilir:

149

*Dervîşler gönli safâ hüküm ider Kâf'dan Kâf'a
İy niçe selâtînler zebûni dervîşlerün*

*Dervîşlerün hâlleri Hak'a gider yolları
Arş'da na'lin dönderdi Üveys'i dervîşlerün*

*Resûl agdı Mi'râc'a nazar eyledi hoca
Görün görün kim niçe vasfını dervîşlerün*

*'Arş'dan döndi Mustafâ anda ashâb-ı safâ
Dinledi sözlerini sır sözi dervîşlerün*

*Resûl indi tapuya elin urdı kapuya
Didiler kimsin ana miskîni dervîşlerün*

*Resûl girdi içerü yârenler turdı örü
Âşıklar didâr gördi visâlin dervîşlerün*

*Resûl eydür iy Kayyûm bunlar 'acâyib kavim
Sır denizi kılmışsın gönlini dervîşlerün*

*Bunlara benüm didüm bunlara benim didüm
Unitdurdum mâlını gencini dervîşlerün*

Dervîşlik bir pişedür hırkacugı mişedür

Çok cânavârlar yörür tonında dervîşlerin

Miskîn Yûnus n'eylesün niçe bir şerh eylesün

'Âşıkdur kul söylesün vasfını dervîşlerin

Yunus'a göre dervîşlik, bir makamdır ve hâl içinde hâl olmaktır. Bu davadan vazgeçmek mümkün değildir. Dervîş, evvelki zamandan ayrılamaz, ayrılık ona yakışmaz ve onun nasibi kavuşmadır. Dervîş, fitne kabını parçalamış, işe yaramaz huylarını (nefsini) terk etmiştir. Dervîşin huzuru, doğru yol (sırat-ı müstakîm) üzeredir. Zira en ince zerreyi bile hesap etmiştir. O, ene'l-Hakk (ben Hakk'ım) derse şaşılmamalıdır çünkü bütün varlık Hakk'ındır ve onun hâli Hakk'ın hâlidir. Bu sebeple dervîş, gözünü evvelki demden ayırmamalıdır zira Yunus, hem geleceği hem geçmişi görmektedir:

156

Dervîşlik makâmı hâl içinde hâl

Ferâgatlık makâmı dervîş olana muhâl

Dervîş ayrılmaz evvelki demden

Hîç fûrkat olmadı nasîbdür visâl

Dervîş fitne kabın bunda uşatdı

Hareket itdi bunda olmadı battâl

Dervîşlik dirliği Sırât üzredür

Hisâbı itdiler zerre-i miskâl

Dervîş Ene'l-Hak derse n'ola 'aceb mi

Hep varlık Hakk'undur 'alâ küllî hâl

Dervîş ırma gözün evvelki demden

Yûnus görüp durur hem âhir hem evvel

Yunus'a göre dervîşlik, hırka ve taç değildir zira gönlünü dervîş eyleyen kişinin hırkaya ihtiyacı yoktur. Dervîş yoluna varmazsa hırkanın suçu yoktur. Dervîş yolu, hilekâr, aldatıcı bir yol değil; kendi yolunca yürünen er yoludur ve dervîş bu yoldan yürümelidir. Şeyhine yalın ayak başı açık giden er, onda hayat bulmuştur. Yunus, yolunu şaşırımlarla yoldaş değil, marifet söyleyerek yol eriyle yoldaş olmuştur:

162

Dervîşlik didükleri hırkayla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül

Hırkanun ne suçu var sen yolına varmazsan

Vargil yolınca yûri er yolu kalmaç degül

Dirsin şeyhüm 'ışkıla yalın ayak baş açık

Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç degül

Turmuş ma'rifet söyler erene Yûnus Emrem

Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş degül

Yukarıdaki şiirlerinde dervişliğin vasıflarını, zorluklarını anlatan Yunus, 239'uncu şiirinde bu yolu bilenler ve bu çileye katlanabilecek olanlara seslenmektedir. Dervişlerin yoluna doğrulukla gelen ve Hak'tan başka her şeyi gönlünden silen gelmelidir. Dervişlik tükenmez bir cevherdir, gerek kul gerek sultan olan herkes bu kaynaktan nasibini alabilecek olan gelmelidir. Derviş, (güneş gibi) batar ve doğar, her an gökyüzüne çıkar. Bunun için de canına kıyan (nefsini öldüren) gelmelidir. Dervişlik bir lokmadır yer ve gökten yücedir. Dervişlik yoluna bu büyük lokmayı yutup sindirebilenler gelmelidir. Dervişin gözü açıktır, gece gündür uyanıktır. Bu yola Allah'ı, şahit olmadan gören gelmelidir. Derviş, kulağı çabuk duyan ve Hak'tan gelen dersi işitendir, bu sebeple dil ve dudak kıpırdamadan duyan gelmelidir. Dervişin eli uzundur ve inkâr edenlerin gözünü çıkarır. Bu el şarktan garba kadar uzanır, bu eli şarktan garba kadar uzatmadan gelmelidir. Dervişler Hakk'ın dostudur ve canları Hak ile mest olmuştur. Aşk mumunu yakmışlardır. Bu muma pervane olup, yanmaya hazır olan gelmelidir. Yunus, dervişlik makamındadır ve nefsinden şikâyetçidir. Ona göre dervişlik yoluna ancak nefsini öldüren gelmelidir:

239

*Dervişlerin yolına sıdkıla gelen gelsün
Hak'dan özge nesneyi gönlinden süren gelsün*

*Dervişler didükleri bir dükenmez kân olur
Hâs u 'âm kul u sultân bu kândan alan gelsün*

*Derviş tolinur togar her nefes göge agar
Ben diyeyin togrıyı cânına kıyan gelsün*

*Dervişlik bir lokmadur yirile gökden ulu
Bu 'azâmet lokmayı yudup sinüren gelsün*

*Dervişün gözi açık düni günü uyanık
Bu söze Tanrı'm tanuk bakmadın gören gelsün*

*Dervişün kulağı sak Hak'dan işidür sebak
Deprenmedin dil-dudak sözi işiden gelsün*

*Dervişün eli uzun çıkarur münkir gözin
Şarka garba düp-düzin sunmadın iren gelsün*

*Dervişler Hakk'un dostı cânlarıdır Hak mesti
'İşk şem 'ini yaktılar pervâne olan gelsün*

*Bu miskîn Yûnus'ı gör dervişlik ide geldi
Nefsindendür şikâyet nefsin öldüren gelsün*

Yunus'a göre dini ve imanı olanlar dervişleri hor görmemelidir çünkü bütün âlem, dervişleri görmek için hasret çekmektedir. Ay ve güneş dervişlerin sohbetine hasrettir ve melekler, dervişleri zikir ederler. Hıristiyanlar huzura gelir ve hüküm sahipleri dahi aciz kalır, dağlar ve taşlar bile dervişleri görünce secde kılar. Kâinatın övüncü Hz. Mustafa'dan vefa bekleyen bir kişi, sadakatle ve saf kalple cevhere bağlı olan dervişleri hor görmemelidir. Dervişler incitilirse, ah ederler, ömrünün gülünü kuruturlar ve gözsüz kalır âmâ gibi yedenirsin. Derviş, ah okunu uzağa atar ve bu ok cana batar. Bu sebeple gafil olup dervişler hor görülmemelidir. Yer ve gök söyler ki, (mürşidin) bâkî olan himmetleri ve aşk şarabı sunmasıyla dervişleri mest etmiştir. Dervişleri sevmeyen, gökten inen dört kitabı günde bin defa okusa bile Allah'ın tecellisini göremez. Devletliler, dervişleri sever ve hâlini sorar. İnkâr edenlerin gözü ise dervişleri görmez. Yunus'un bu aşk ile ölmüş canı dirilmiş, gönlünden dervişleri görünce senlik ve benliği kaldırmış, nefsinden kurtulmuştur:

374

*Dînün îmânun varısa hor görmegil dervîşleri
Cümle 'âlem müştâk durur görmeklige dervîşleri
Ay u güneş müştâk durur dervîşlerün sohbetine
Firişteler tesbîh okur zikir ider dervîşleri
Tersâlar tapuya gelür hükm ısları zebûn olur
Taglar taşlar secde kılar göricegez dervîşleri
Ol Fahr-i 'âlem Mustafâ ol ma'den-i sıdk u safâ
İsterisen andan vefâ incitmegil dervîşleri
İncidesin âh ideler 'ömrin gülin kurıdalar
Gözsüz olasin yideler tâ bilesin dervîşleri
Dervîş okı irak atar hey dimedin cânâ batar
Gâfil olma yiter tutar hor görmegil dervîşleri
Yir gök eydür hırka hakı himmetleri olsun bâkî
Çün pâdişâh oldı sâkî esridiser dervîşleri
Gökden inen dört kitâbı günde bin kez okurisan
Va'llâh dîdâr görmeyesin sevmezisen dervîşleri
Devletlüler sever bizi her dem sorar hâlümüzi
Kördür münkirlerün gözi görmeyiser dervîşleri
Yûnus eydür bu 'ışk geldi ölmüş cânım diri kıldı
Sen ben dimek dilden kaldı göricegez dervîşleri*

Yunus, dervişler hakkında söylediği aşağıdaki şiirde, derviş sohbeti hakkında bir taraftan heyecanını ve sevincini dile getirirken; diğer taraftan dervişliğin bazı

vasıflarını da anlatmaktadır. Ey dostlar, eve dervişler geldi, bu nimeti verene canımızı şükürle verelim. Onlar ilm-i bâtından (gizli ilimden) haber verirler. Dervişlerin yüzü suludur ve onu görenler deli olur. Onların sırrı Arş'tan yücedir. Geyikli Baba'nın arkadaşı veya tarikdaşı olan Seydi Balım ilinden ve dost bahçesi yolundan, dilinden şeker damlayan dervişler gelmiştir. Yunus (onlarsız), dost ve arkadaşı olmayan, kimsesiz bir yalnızlık içindedir. Yunus'un canı, eve gelen dervişlere feda olsun:

373

*İşidün iy yârânlar eve dervîşler geldi
Cân şükrâne virelüm eve dervîşler geldi*

*Her kim gördi yüzini indürür kendözini
İlm-i bâtından öter eve dervîşler geldi*

*Dervîşler uçar kuşlar deniz kenârın kışlar
Zihî devletlü başlar eve dervîşler geldi*

*Dervîşler yüzi sulu görenler olur delü
Bâtını 'Arş'dan ulu eve dervîşler geldi*

*Seydî Balum ilinden şeker tamar dilinden
Dost bâğçesi yolından eve dervîşler geldi*

*Yûnus kulun ögürsüz kimsesi yok yalunuz
Fidî olsun cânumuz eve dervîşler geldi*

Yunus, bazı şiirlerinde dervişi, Hüma kuşuna benzetmiştir. Hüma kuşu mitolojik bir kuştur ve süfliye konmaz, yükseklerde uçar. Dervişi ancak derviş olanlar bilir ve o çaylak ve baykuş değildir. Dervişlik iki cihandan vaz geçmeyi göze alan, sultandan haber veren birisidir ve yabancı bir kuş değildir:

*Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmuşu
Dervîşler hüma kuşu çaylak u baykuş degül (167/ 3)*

*Dervîşlik aslı cândan geçdi iki cihândan
Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül (167/4)*

Yunus, bir şiirinde kendini darağacına asılan Hallâc-ı Mansur'a benzetmiştir. Hallâc-ı Mansur, "Tasavvuf tarihi bakımından birinci derecede önemli büyük mutasavvıflardandır. Onun sözleri ve menkıbeleri çağlar boyunca Müslümanlar arasında yankılanmış ve İslâm toplumu üzerinde derin izler bırakmıştır. Tasavvuf Hallâc'ın şahsında yeni bir merhaleye ulaşmış, onun bu harekete bastığı damga günümüze kadar tesirini sürdürmüştür. Hallâc hakkında ileri sürülen iddiaların en yaygını, en etkili ve en sürekli olanı, onun tevhid ve fenâ görüşünü ifade eden "ene'l-Hak" sözü ile hulûl ve ittihâdî çağrıştıran ifadeleridir. Hallâc, 922 tarihinde Bağdat'ın Bâbüttâk denilen semtinde önce kırbaçlandı; burnu, kolları ve ayakları

kesildikten sonra idam edildi. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikildi; gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savruldu. Kesik başı iki gün köprüde dikili bırakıldıktan sonra Horasan'a gönderilerek bölgede dolaştırıldı." (Uludağ, 1997, c. XV/s.377-381). Hallac'ın bu feci ölümü, klasik Türk şiirinde birçok şaire ilham kaynağı olmuştur. Yunus, kendini Türk tasavvuf geleneğinde aşk şehidi olarak bilinen Hallac'a benzeterek şöyle demiştir:

*Abdü'r-rezzâk ol dervîş yoldaş idindi beni
Hallâc-ı Mansûr'ıla dâra asılan benem (187/7)*

Sonuç

Yunus Emre'nin derviş algısını kendi şiirlerinden hareketle incelediğimiz bu çalışmada Yunus, her şeyden önce kendisini derviş olarak görmektedir. Derviş, divan şiirinde tasavvufi anlamda âşık kelimesine de karşılık gelmektedir. Yunus'un arzu ettiği aşk, Allah aşkı olup idealize ettiği tip ise, kâmil insan tipidir. Yunus'a göre her şey mutlak varlık olan Tanrı'dan geldiği için, O'ndan zuhur eden her şey, yine O'na dönecektir. Yunus'un bütün gayreti, nefisini yok edip, şeriat, tarikat ve marifet mertebelerini geçip hakikate ulaşmaktır. Bu yol çok zahmetlidir. Öncelikle Yunus, ilk şiirde incelediğimiz gibi, derviş olabilmeyi arzu etmektedir. Ona göre Hakk'ı bulmak isteyen kişi, mürşit rehberliğinde nefisini derviş eylemelidir. Dervişlik yoluna giren kişi, tarikat yolunda benlik davasından vazgeçmeli, gönül yıkamalı, cennet ve cehennem kaydından kurtulmalı, alçak gönüllü olmalı, kimseyi hor görmemelidir.

Yunus'a göre, dervişin gönlü huzurludur ve onların acizliği aslında sultanlıktır. Dervişlik, çok zor bir sanat ve meslektir. Zira nefisle mücadele etmek canavarla mücadele etmek gibi gayret gerektirir. Bu yüzde dervişliğin vasıflarını açıklamak çok zordur, onun vasıflarını ancak âşıklar anlatabilir. Yunus'a göre dervişlik, hâl içinde hâl olabilme makamıdır ve dervişin yegâne gayesi Allah'a kavuşmadır. Bu yüzden dervişin ene'l-Hakk (ben Hakk'ım) derse şaşılmamalıdır zira bütün varlık Hakk'ındır ve onun hâli Hakk'ın hâlidir. Yunus'a göre dervişlik, hırka ve taç değildir ve gönlünü derviş eyleyen kişinin hırkaya ihtiyacı yoktur. Derviş yolu, hilekâr, aldatıcı bir yol değil; kendi yolunca yürünen er yoludur ve derviş bu yoldan yürümelidir. Yunus bu dervişlik yolunun yolcusudur. Dini ve imanı olanlar, Hz. Peygamberden vefa bekleyenler, dervişleri hor görmemelidir. Onların, ah oku cana batar, onları inciten, gökten inen dört kitabı günde bin defa okusa bile Allah'ın tecellisini göremez. Menkıbelere göre, Yunus'un dervişlik hayatının kırk yıl sürdüğü, onun bu süre zarfında tarikatın bütün aşamalarını tamamladığı, çok iyi yetişmiş gezgin bir Türkmen derviş olduğu, Mevlânâ, Geyikli Baba ve Seydi Balum'un nazar ve sohbetlerinden faydalandığı, her gittiği yere Tapduk Emre'nin öğretilerini yaydığı söylenebilir.

Kaynakça

- Aça, M. (2000). “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşılabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri”, *Millî Folklor*, Yıl: 12, S. 48, s. 5-17.
- Avşar, Z. (2021). *Yunus Emre Divanı Risaletü'n-Nushiyye Orijinal Metin*, Kayseri: Talas Belediyesi Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- İsen, M. (1989). Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri, *Milli Eğitim*, Sayı 84, s. 22-23
- İz, M. (2001). *Tasavvuf*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaplan, M. (1987). “Türk Destanında Alp Tipi”, *Yeni, Türk Nesri Antolojisi*, Ankara: KTB Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar Tip Tahlilleri*, İstanbul.
- Kara, M. (2004). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır Yayınları.
- _____ (2005). *Dervişin Hayatı Sûfnin Kelâmı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____ (2007). *Sûfi Aşk ve Ölüm*, İstanbul: Sütun Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2007). *Sûfi ve Şiir*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: TTK Basımevi.
- _____ (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Basımevi.
- _____ (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Macdonald, D. B. (1963). “Derviş”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 3.
- Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Birleşik Yayınları.
- Özdemir, M. (2013). *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Giresun.

- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (2006). *Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Seyyid H. N. (2007). *Tasavvufî Makaleler*, (çev. Prof. Dr. Sadık Kılıç), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şemseddin Sami (2006). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tatçı, M. (1990a). *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, Ankara: KB Yayınları.
- Tatçı, M. (1990b). *Yunus Emre Dîvânı İnceleme*, Ankara: KB Yayınları.
- Teymur, E. (2009). “Klasik Türk Şiirinde Derviş Tipi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 10, Sayı: 17.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşanın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkçe Sözlük*, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Yardımcı, M. (2007). *Destanlar*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garibnâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*. II/2, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, T. (1994). “Derviş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları.